

Scientific Journal
**The History of Islamic Culture
And Civilization**

Vol. 16, Spring 2025, No. 58

**Comparative Approach to the Prophet of
Islam's Actions In Ensuring Cultural Security
Based on the Verses of the Holy Quran**

Mohammad Javedan ¹

1. PhD in Islamic History and Civilization, Department of Islamic History and Civilization,
University of Tehran, Tehran, Iran, and lecturer in Islamic Studies.
javedanm@ut.ac.ir

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article Received: 2024.05.29 Accepted: 2025.02.05	The vital and effective role of cultural security in preserving and safeguarding culture as the main infrastructure for the evolution and development of other aspects of society, indicates its importance. The present study aims to process the cultural security of the era of the Messenger of God to explain and analyze the actions of the Prophet of Islam in this field based on the verses of the Holy Quran in order to introduce it as a worthy and effective model for today's global capacity of the Islamic world. Therefore, the question of this study is: What were the actions of the Messenger of God in response to various types of cultural threats and attacks? This article uses a qualitative method and, using verses from the Holy Quran and historical documents, explains and analyzes the actions of the Prophet of Islam in ensuring cultural security. Actions such as creating solidarity, removing the dark and suspicious atmosphere, and clarifying the facts with specific actions, Neutralizing the actions of the hypocrites by keeping the issue quiet, boycotting the enemies, and most importantly, planning a successor for oneself, are among the most important consistent, decisive, and disruptive strategies that the Messenger of God has used to eliminate and repel cultural threats and attacks and ensure cultural security.
Keywords	The Quran and cultural security, Prophetic life and cultural security.
Cite this article:	Javedan, Mohammad (2025). Comparative Approach to the Prophet of Islam's Actions In Ensuring Cultural Security Based on the Verses of the Holy Quran. <i>The History of Islamic Culture And Civilization</i> . 16 (1). 49-72. DOI: 10.22034/16.58.47
DOI:	https://doi.org/10.22034/16.58.47
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

الاتجاه التطبيقي لاداء نبي الاسلام ﷺ في توفير الامن الثقافي على اساس آيات القرآن الكريم

محمد جاودان^١

١. طالب دكتوراه في التاريخ و الحضارة الإسلامية، فرع التاريخ و الحضارة الإسلامية، جامعة طهران، طهران، ايران و مدرس

دروس المعارف الإسلامية.

javedanm@ut.ac.ir

معلومات المادة	ملخص البحث
نوع المقال: بحث	الدور الحيوي و المؤثر للامن الثقافي في حفظ و حراسة ثقافته باعتباره الارضية الرئيسية للتكامل و التوسعة لسائر ابعاد المجتمع، تدل علي اهميتها. البحث الحاضر بهدف البت بالامن الثقافي في عصر رسول الله ﷺ هو لتبيين و تحليل اداءات نبي الاسلام ﷺ في هذا المجال علي اساس آيات القرآن الكريم حتي يتم التعريف به كنموذج لائق و مؤثر للاستيعاب العالمي. للعالم الاسلامي اليوم. بناء علي ذلك فهذا البحث هو ماهي اداءات رسول الله ﷺ كرد فعل ازاء الانواع المختلفة للتهديدات و الحملات الثقافية؟ البحث الراهن مدون بأسلوب كيفي و بالاستفادة من آيات القرآن الكريم و عرض الوثائق التاريخية بتبيين و تحليل اداءات نبي الاسلام ﷺ في توفير الامن الثقافي. اداءات مثل ايجاد التضامن، ازالة اجواء الظلام و الشبهه و ايضاح الحقائق باداءات خاصه، احباط اداءات المنافقين من خلال التكتم علي القضية، مقاطعه الاعداء و الالههم منها، تدبير الخليفه لما بعده، هو في عداد اهم اداءات البناء، القاطع و المحطم حيث استخدم الرسول اداء لازاله و رد التهديدات و الحملات الثقافيه و توفير الامن الثقافي.
تاريخ الاستلام: ١٤٤٥/١١/٢٠	
تاريخ القبول: ١٤٤٦/٠٨/٠٦	
الألفاظ المفتاحية	القرآن و الامن الثقافي، السيرة النبوية و الامن الثقافي.
الاقتباس:	جاودان، محمد (١٤٤٦). الاتجاه التطبيقي لاداء نبي الاسلام ﷺ في توفير الامن الثقافي علي اساس آيات القرآن الكريم. مجلة تاريخ الثقافة والحضارة الإسلامية. ١٦ (١). ٧٢-٤٩. DOI: 10.22034/16.58.47
رمز DOI:	https://doi.org/10.22034/16.58.47
الناشر:	جامعة المعارف الإسلامية، قم، ايران.

رویکرد تطبیقی راهکنش‌های پیامبر اسلام ﷺ
در تأمین امنیت فرهنگی بر اساس آیات قرآن کریم

محمد جاودان^۱

۱. دانش آموخته دکتری تاریخ و تمدن اسلامی، گروه تاریخ و تمدن اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران و مدرس دروس معارف اسلامی.

javedanm@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۷۲ - ۴۹)	نقش حیاتی و اثرگذار امنیت فرهنگی در حفظ و حراست از فرهنگ به‌عنوان زیرساخت اصلی تکامل و توسعه سایر ابعاد جامعه، بیانگر اهمیت آن است. پژوهش حاضر با هدف پردازش به امنیت فرهنگی عصر رسول خدا ﷺ به تبیین و تحلیل راهکنش‌های پیامبر اسلام ﷺ در این زمینه براساس آیات قرآن کریم پرداخته تا آن را به عنوان الگویی شایسته و کارآمد برای ظرفیت جهانی امروز دنیای اسلام معرفی نماید. بنابراین سؤال این پژوهش این است که راهکنش‌های رسول خدا ﷺ در واکنش به گونه‌های مختلف تهدیدات و حملات فرهنگی چه بوده است؟ نوشتار حاضر با روش کیفی و با بهره‌گیری از آیات قرآن کریم و ارائه اسناد تاریخی به تبیین و تحلیل راهکنش‌های پیامبر اسلام ﷺ در تأمین امنیت فرهنگی پرداخته است. راهکنش‌هایی نظیر ایجاد همبستگی، زدودن فضای تاریک و شبه‌ناک و روشن ساختن حقایق با راهکنش‌های خاص، خنثی‌سازی کنش‌های منافقین با مسکوت نهادن قضیه، تحریم کردن دشمنان و از همه اینها مهم‌تر، تدبیر جانشینی برای پس از خود، در شمار مهم‌ترین راهکنش‌های سازگار، قاطع و درهم‌شکننده‌ای هستند که رسول کردگارا برای رفع و دفع تهدیدات و حملات فرهنگی و تأمین امنیت فرهنگی به کار گرفته‌اند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۰۹	قرآن و امنیت فرهنگی، سیره نبوی و امنیت فرهنگی.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷	استاد: جاودان، محمد (۱۴۰۴). رویکرد تطبیقی راهکنش‌های پیامبر اسلام ﷺ در تأمین امنیت فرهنگی بر اساس آیات قرآن کریم. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی. ۱۶ (۱). ۷۲ - ۴۹. DOI: 10.22034/16.58.47
واژگان کلیدی	کد DOI: https://doi.org/10.22034/16.58.47
ناشر:	دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

بیان مسئله

امنیت فرهنگی، هم به جهت تضمین پاسداشت ارزش‌ها و هنجارهای دینی - فرهنگی و اعتلای فرهنگ، و هم به جهت تضمین پویایی جامعه، ضرورتی انکارناپذیر به نظر می‌رسد. این مهم در عصر جهانی شدن اهمیتی مضاعف دارد. هر جامعه‌ای که بخواهد امنیت سیاسی و اجتماعی خود را حفظ کند، ناگزیر از حفظ امنیت فرهنگ و مبانی فکری و اعتقادی جامعه خواهد بود، تا هم‌طراز با استقلال و موجودیت فرهنگی، به پیشرفت و توسعه در سایر ابعاد دست یابد؛ زیرا هرگونه اختلال امنیتی و سلب موجودیت فرهنگی، می‌تواند مبانی فکری و اعتقادی را که در سایر جنبه‌های زندگی بشر نمود عینی می‌یابد، متحول و دگرگون سازد و اعمالی مغایر با داده‌های فرهنگی را بروز دهد.

در شرایطی که هم‌زمان با انقلاب اسلامی ایران که خود، انقلابی فرهنگی و ایدئولوژیک است، بحث تحقق تمدن نوین اسلامی به عنوان یکی از آرمان‌های مهم آن مطرح گردیده است، ضرورت امنیت فرهنگی، به عنوان ریشه‌ای‌ترین مسائل آن، انکارناپذیر است. درحقیقت امنیت فرهنگی، بستر ظهور و رمز ماندگاری و توسعه و گسترش تمدن‌ها در حفظ و ارتقای فرهنگ آنهاست و ناامنی فرهنگی آغاز افول تمدن‌هاست؛ این درحالی است که مکانیزم تهاجم فرهنگی و تهدیدات علیه نظام فکری و فرهنگی اسلام و جمهوری اسلامی، به‌ویژه در سلطه امپریالیسم رسانه‌ای غرب، امری اجتناب‌ناپذیر بوده است. بدین ترتیب یکی از مهم‌ترین عرصه‌های مبارزاتی که در قبال انقلاب اسلامی شکل یافته است، مبارزه و حملات و چالش‌ها در عرصه فرهنگ و امنیت فرهنگی است. از همین رو پدیده انقلاب اسلامی و بلکه همه جوامع اسلامی، در حوزه فرهنگ و امنیت فرهنگی، نیازمند ارائه الگویی راهبردی در جهت ارتقای فرهنگ و تأمین امنیت فرهنگی اسلام هستند.

اسلام و آموزه‌های آن، براساس تعالیم و حیانی قرآن کریم، روایات و سیره رسول اکرم ﷺ و اهل‌بیت، سازوکار و برنامه‌ای است در جهت تکامل انسان و جامعه انسانی که از ظرفیت ساختاری بالایی برای رشد و اعتلای همه دوران‌های بشری برخوردار است. با بعثت رسول‌الله ﷺ و شروع دعوت آشکار اسلامی، چالش‌های متنوع و تهدیدات متراکمی علیه اسلام آغاز گردید. دشمنان فرهنگ و اندیشه اسلام، اقدامات گسترده‌ای علیه اسلام و فرهنگ اسلامی تدارک دیدند و تلاش کردند فرهنگ اسلامی را تحت‌الشعاع حملات فرهنگی قرار داده، امنیت فرهنگی را از جامعه اسلامی سلب کنند. در میان این‌همه، راهکنش رسول خدا ﷺ در واکنش به گونه‌های مختلف تهدیدات و حملات فرهنگی چه می‌توانست باشد؟ این سؤالی است که پژوهش پیش رو تلاش دارد با بهره‌گیری از رویکرد قرآنی و داده‌های تاریخی به تحلیل و تبیین آن بپردازد. فرضیه این پژوهش این است که کاربست راهکنش‌های سازگار، قاطع و درهم‌شکننده‌ای

که به رفع و دفع تهدیدات و حملات فرهنگی می‌انجامید، یکی از استراتژی‌های مهم رسول گرامی اسلام ﷺ در حفظ و پاسداشت فرهنگ اسلام محسوب می‌شود که به تفصیل از این راهکنش‌ها بحث خواهد شد؛ راهکنش‌هایی که براساس راهبرد پیامبر اسلام ﷺ در تأمین امنیت فرهنگی و در چارچوب فکری و ارزشی اسلام و قرآن کریم تدارک دیده شده‌اند. در این صورت چنین فرضیه‌ای، برحسب شناخت و الگوگیری، از این نظر که پاسخ‌های متناسب با موقعیت و وضعیت‌های مشابه را تداعی می‌کند، برای ساختار فرهنگ و امنیت فرهنگی انقلاب اسلامی ایران و تمدن نوین اسلامی ضروری می‌نماید.

نکته قابل ذکر این است که به‌رغم گستره مکی و مدنی سیره نبوی در موضوع بحث، رویکرد این پژوهش به سیره پیامبر ﷺ، در دوران مدنی آن حضرت، نظر به اهتمام مسائل آن، خاصیت بروز دولت پیامبر ﷺ و گسترش فرهنگ اسلام در مدینه و همچنین با توجه به محدودیت حجم مقاله، صورت پذیرفته است.

پیشینه تحقیق

پژوهش‌های مختلف، مسئله امنیت فرهنگی را با رویکردهای خاص خود، بحث و بررسی کرده‌اند. برخی از آنها امنیت فرهنگی را در عرصه دین اسلام و آموزه‌های آن کاوش نموده‌اند. در این زمینه می‌توان به موارد متعددی اشاره کرد؛ ازجمله: کتاب *جایگاه امنیت فرهنگی در روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم* نوشته علی اصغر اکبریان (۱۴۰۲) که به تنظیم روابط اجتماعی در چارچوب امنیت فرهنگی از منظر قرآن کریم پرداخته است. *کتاب فقه و امنیت (امنیت پژوهی در تراث فقه شیعه)* اثر محمداسماعیل نباتیان (۱۴۰۱) که در فصل هفتم به گزارش‌های فقهی ناظر بر تأمین و حفظ امنیت فرهنگی و عوامل تهدید امنیت فرهنگی پرداخته است. پایان‌نامه علیرضا امیری به نام «امنیت فرهنگی در قرآن و سنت» (دانشگاه رازی، ۱۳۹۷) که ضمن تبیین ابعاد امنیت، به برخی از عناصر امنیت فرهنگی و برخی وجوه تهاجم فرهنگی براساس آیات و روایات پرداخته است. رویکرد این پژوهش، قرآنی و درباره دستورات اجتماعی دین اسلام است. در مقاله «نظریه‌پردازی؛ الگوی راهبردی دین در تولید امنیت فرهنگی» به قلم جمال شفیعی و محمد مولایی، در *فصلنامه علمی امنیت ملی*، (۱۳۹۹) اهمیت نزول تدریجی قرآن در مدیریت تحول فرهنگی جامعه، و رابطه آن با امنیت فرهنگی در انقلاب اسلامی ایران تبیین شده است. مجید بابالیان و علیرضا رادبین در مقاله «امنیت فرهنگی در جامعه اسلامی از منظر نهج‌البلاغه» در *مجله پژوهش‌های اجتماعی اسلامی* (۱۳۹۳) به برخی عوامل برقراری امنیت فرهنگی و نیز برخی موانع امنیت فرهنگی، با تکیه بر آموزه‌های امیرالمؤمنین (ع) در نهج‌البلاغه پرداخته‌اند. در مسئله راهکنش‌های پیامبر اسلام ﷺ نیز غلام نبی گلستانی در مقاله «تاکتیک‌ها و روش‌های پیامبر ﷺ در

ابلاغ رسالت» در **مجله اندیشه** (۱۳۸۶) با تکیه بر سبک زندگی و شیوه معاشرت رسول خدا ﷺ با دیگران، تلاش کرده شیوه‌های تبلیغی ایشان را بیان کند. حسین عبدالمحمّدی در مقاله «اصول برجسته در سیره اجتماعی پیامبر اعظم ﷺ» در **مجله معرفت** (۱۳۸۶)، به رویکرد تعاملی پیامبر ﷺ با گروه‌های مختلف اجتماعی، و در بخش پایانی مقاله، به برخورد پیامبر ﷺ با اخلاگران امنیت اجتماعی و امنیت فرهنگی با تبیین حدود شرعی آن پرداخته است. هرچند پژوهش‌های یادشده نیز پیرامون امنیت فرهنگی از نگاه اسلام سخن رانده‌اند، پژوهش پیش رو به صورت تخصصی به شیوه‌های راهکنشی پیامبر ﷺ در مسئله امنیت فرهنگی بر مبنای قرآن پرداخته و موضوع و محتوای سیره نبوی این اثر درباره پارادایم امنیت فرهنگی، آن را متمایز، و در نوع خود بدیع و صاحب سبکی جدید نسبت به نگاشته‌های پیشین کرده است. برون داد این پژوهش درباره امنیت فرهنگی، به عنوان الگویی برخاسته از آموزه‌های اسلامی و براساس سیره نبوی که رویکرد گذر از جامعه جاهلی شبه جزیره عرب و تأمین امنیت فرهنگی آن را کاویده است، مورد توجه است. از یک سو امنیت فرهنگی را از منظر شیوه حصول آن (راهکنش‌های پیامبر ﷺ) کاویده است و از سوی دیگر بر اساس تحقق عینی گزاره‌های قرآنی (تحقق خارجی آنها در سیره نبوی) به این مسئله پرداخته است و برآیند آن، کاربست شیوه‌های راهکنشی قرآنی در تأمین امنیت فرهنگی بر پایه الگوگیری از رسول خدا ﷺ می‌باشد.

روش تحقیق

این پژوهش بر مبنای گزاره‌های دینی و با تکیه بر سیره پیامبر ﷺ و استفاده از آیات قرآن کریم، به تحلیل امنیت فرهنگی در دوره نبوی می‌پردازد. اساساً تحقیقات تاریخی، برپایه جست‌وجو، بازبینی و بررسی اسناد و مدارک تاریخی، و در پی کشف حقایق پدیده‌های تاریخی و تحلیل چنین رخدادهایی هستند. درواقع مستقیم به دنبال برطرف کردن نیازهای بشری نیستند؛ بلکه بحث زیربنایی و به اصطلاح از تحقیقات بنیادی هستند. بنابراین پژوهش فرا رو، از نوع تحقیقات بنیادی و با روش کیفی است که به صورت توصیفی - تحلیلی، با توجه به مصادیق قرآنی مسئله، به تحلیل گزاره‌های تاریخی درباره پارادایم امنیت فرهنگی پیامبر اسلام ﷺ پرداخته است.

چارچوب مفهومی

۱. راهکنش

واژه «راهکنش» که معادل کلمه «تاکتیک»^۱ به شمار می‌رود، در لغت به معنای فن به کار انداختن لشکر

1. Tactic.

در حضور دشمن، به کار انداختن قوای مختلف نظامی در جنگ، شیوه‌های عملی اجرای یک برنامه سیاسی که ممکن است در ظاهر با اصل طرح هماهنگ نباشد، و فن انجام کاری، به کار رفته است؛^۱ و در اصطلاح شیوه به کار بردن ابزار و نیروها در میدان نبرد یا رقابت برای رسیدن به اهداف مشخص شده است. تفاوت راهکنش با راهبرد در این است که راهبرد، برنامه کلی مبارزه است که ممکن است شامل الگوهای پیچیده عملیاتی و تصمیم‌گیری‌های کلی باشد که حاکم بر اجرای راهکنش است.

۲. فرهنگ

واژه «فرهنگ»^۲ در لغت به معنای دانش، حرفه، علم، فنون، هنر، آموختن، به‌کار بستن ادب، بزرگی، سنجیدگی، کتاب لغت، آموزش و پرورش، تربیت، آیین و رسوم و عقل، به کار رفته است.^۳ تنوع و گستردگی معنایی و موضوعی این واژه سبب شده تعاریف بسیاری از آن مطرح شود.^۴ تایلور، گستره‌ای از دانش‌ها، باورها، هنرها، اخلاقیات، عادات و هر آنچه را که فرد به عنوان عضوی از جامعه خویش می‌آموزد، فرهنگ دانسته است.^۵ از نظر گیدنز، فرهنگ مجموعه ارزش‌ها و هنجارهایی است که افراد یک گروه معین بدان پایبند بوده، بر اساس آن، کالای مادی تولید می‌کنند.^۶ برخی گفته‌اند که فرهنگ مجموعه به‌هم‌پیوسته‌ای از اندیشه‌ها و احساسات و اعمال کم‌و بیش صریحی است که اکثریت افراد یک گروه پذیرفته و منتشر می‌کنند.^۷ در هر صورت، نظریه‌ها و تعاریف متعددی از فرهنگ ارائه شده است. برخی از این تعاریف، مبتنی بر آداب و رسوم است و برخی دیگر بر اساس علوم و فنون و خلاقیت‌های ذهنی بشر و برخی بر اساس اندیشه و عقاید بشری و سبک رفتاری، فرهنگ را تعریف کرده‌اند. به‌هر صورت با همه تفاوت‌هایی که در تعاریف هست، می‌توان جامعیت و همسویی آنها را در معنای کلان به‌صورت اندیشه و سبک زندگی انسان لحاظ کرد که جامع کنش‌های قاعده‌مند درونی و بیرونی انسان است.

۳. امنیت

واژه «امنیت»^۸ از ثلاثی مجرد «أمن» است. امن به معنای آرامش خاطر، آرامش نفس و از بین رفتن بیم

۱. دهخدا، *لغتنامه دهخدا*، ج ۱، ص ۶۸۱؛ معین، *فرهنگ فارسی*، ذیل واژه تاکتیک؛ عمید، *فرهنگ عمید*، ذیل واژه تاکتیک.

2. Culture.

۳. دهخدا، *لغتنامه دهخدا*، ج ۳۹، ص ۲۲۷؛ معین، *فرهنگ فارسی*، ج ۲، ص ۲۵۳۸.

۴. پهلوان، *فرهنگ‌شناسی*، ص ۱۷.

5. Tylor, Primitive Culture, p. 1.

۶. گیدنز، *جامعه‌شناسی*، ص ۳۶.

۷. پهلوان، *فرهنگ‌شناسی*، ص ۱۸.

8. Security.

و هراس است. واژه‌های امن، امانه و امان، هر سه مصدر هستند. واژه امان گاهی اسم است و برای حالتی که بر انسان در امنیت حاصل می‌شود، به کار می‌رود. گاهی به آنچه باعث امنیت می‌شود نیز امان گویند.^۱ امن به معنای بی‌خوفی، در امان بودن، آرامش قلب داشتن، بی‌هراس شدن، راحت و آسوده بودن است.^۲ برای امنیت، تعاریف زیادی مطرح شده است. آرنولد ولفرز در تعریف امنیت گفته است: امنیت در معنای عینی، یعنی فقدان تهدید در قبال ارزش‌های کسب‌شده، و در معنای ذهنی، یعنی فقدان هراس از اینکه به ارزش‌های مزبور حمله شود.^۳ والتر لمپن نیز در تعریف امنیت گفته است: امنیت برای هر ملت زمانی حاصل می‌شود که در صورت توسل به جنگ، مجبور به رها کردن ارزش‌های محوری نباشد و چنانچه در معرض چالشی قرار گرفت، بتواند با پیروزی در جنگ‌ها آن را حفظ کند.^۴ افتخاری در تعریف امنیت گفته است: امنیت دارای دو معنای ایجابی، یعنی وجود احساس رضایت و اطمینان خاطر دولتمردان و شهروندان، و معنای سلبی یعنی نبود ترس، اجبار و تهدید است.^۵

۴. امنیت فرهنگی

پارادایم‌های سنتی در بحث امنیت مثل رئالیست و ایدئالیست، امنیت را در امنیت دولتی منحصر کرده و بر این اساس رویکردی به امنیت فرهنگی ندارند. مفهوم «امنیت فرهنگی»^۶ به تدریج و در گذر زمان در پارادایم امنیت طرح، و دچار تحول معنایی گردید. در مکتب امنیتی کپنهاک که مبتنی بر نظریات باری بوزان، ال ویور، دو ویلد و برخی دیگر است، با توسعه تعریف امنیت و خارج کردن آن از تک‌بعدی (نظامی) به پنج بخش نظامی، سیاسی، اقتصادی اجتماعی و زیست‌محیطی، امنیت توسعه داده شده^۷ و به امنیت فرهنگی پرداخته شده است.

بر اساس نظریه بوزان^۸ و پیروان او، امنیت فرهنگی تلاش برای حفظ فرهنگ جامعه در برابر تهدیدهایی است که تلاش می‌کنند هویت فرهنگی و قومیتی را مخدوش کنند. از این‌رو مبنای حصول امنیت فرهنگی در این دیدگاه، اطمینان یافتن از رفع و دفع هرگونه تهدید و خطری است که می‌تواند عرصه فرهنگ و امنیت

۱. راغب اصفهانی، *المفردات فی غریب القرآن*، ص ۹۰.

۲. دهخدا، *لغتنامه دهخدا*، ج ۸، ص ۲۰۹؛ معین، *فرهنگ فارسی*، ج ۱، ص ۳۵۴؛ عمید، *فرهنگ عمید*، ص ۱۵۲.

۳. بوزان، *مردم، دولت‌ها و هراس*، ص ۳۳.

۴. تاجیک، *مقدمه‌ای بر استراتژی امنیت جمهوری اسلامی ایران*، ص ۴۵.

۵. افتخاری، *مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی*، ص ۲۷.

6. Cultural security.

۷. عبدالله‌خانی، *نظریه‌های امنیت*، ص ۱۴۷ - ۱۴۴.

8. Barry Gordon Buzan.

فرهنگی را هدف هجوم قرار دهد. فرست^۱ معتقد است که برخلاف رویه معمول در حوزه مطالعات امنیتی که تنها با رویکرد سلبی نگریده می‌شوند، امنیت فرهنگی بر دو بُعد ایجابی و سلبی استوار است؛ بدین معنا که فقط نبودن تهدید، تعریف جامعی برای آن نیست؛ بلکه باید افزون بر آن، با تکیه بر مفهوم ایجابی، شرایط رشد و توسعه و ارتقای آن نیز حاصل گردد.^۲ بنابراین می‌توان گفت که امنیت فرهنگی، وضعیتی مطمئن، آرامش‌بخش و عاری از هرگونه تهدید و تعرض در انسان، در قبال دین، افکار، اخلاق، آداب و رسوم، باورها، ارزش‌ها، میراث فرهنگی، آثار ادبی و ... است که موجبات رشد و اعتلای آن فراهم آید.

مبانی نظری

در آمیختگی فرهنگ و امنیت و نقش تعیین‌کننده آن در عرصه‌های اجتماعی، رویکردهای نوینی را پیش روی مباحث امنیتی و فرهنگی کشورها گشوده است. امنیت ملی، مؤلفه‌های متعددی دارد، لیکن امنیت فرهنگی، برجسته‌ترین چهره و درونی‌ترین لایه آن به شمار می‌آید. امنیت فرهنگی از احساس نیاز فردی و اجتماعی نشئت می‌گیرد. این احساس به شرایط اطمینان‌بخش برای تداوم هویت فرهنگی و حفظ روندهای سیاسی - اجتماعی در محیط زندگی نیز بسط می‌یابد. از یک منظر، فرهنگ به مثابه یک مؤلفه قدرت و امنیت ملی یا نظامی فرعی در درون نظام اصلی تحلیل می‌شود؛ لیکن در نگرش جدید، فرهنگ، نقش گسترده و کارویژه‌های بسیار فراگیرتر از دامنه و عرصه مؤلفه قدرت یا امنیت ملی دارد. در این نگرش، امنیت فرهنگی شرط ناگزیر تحقق امنیت در سایر حوزه‌هاست. هویت و بنیاد امنیت بر فرهنگ استوار است. بر همین اساس، رویکردهای مختلفی در حوزه امنیت فرهنگی مطرح شده است؛ رویکردهایی که امنیت فرهنگی را در قالب مفاهیمی مانند هویت و فرهنگ راهبردی،^۳ مورد توجه قرار داده‌اند. رویکرد سازه‌گرا^۴ را می‌توان یکی از عمده‌ترین مکاتب فرهنگ‌گرا، و پیتر کاتزنشتاین^۵ را از متفکران برجسته این مکتب دانست. بن‌مایه اثر او با عنوان «فرهنگ امنیت ملی» این است که منافع امنیت ملی توسط بازیگرانی تعریف می‌شود که به عوامل فرهنگی پاسخ می‌دهند.^۶ یکی از مفروضات اصلی سازه‌گرایان این است که ساختارهای اساسی سیاست و امنیت، ساخته و پرداخته ساختارهای اجتماعی‌اند. سازه‌گرایان معتقدند هویت و منافع، متغیرهای درونی هستند؛ این هویت است که به‌طور مستمر توسط

1. S. Forrest.

2. Forrest, Indigenous Identity as a Strategy for Cultural Security, p. 3.

3. Strategic Culture.

4. Constructivist.

5. Peter Katzenstein.

۶. عبدالله‌خانی، *نظریه‌های امنیت*، ص ۱۸۶ - ۱۸۵.

بازیگران ساخته شده و منافع مختلف از هویت‌های خاص هر یک از بازیگران شکل می‌گیرد.^۱

سنت نظری پساساختارگرایی بر آن است که توجه به مفهوم فرهنگی هویت، به شکلی برجسته در حوزه امنیت وجود دارد. از نظر آنان کنش‌های دولت‌ها در حوزه امنیت، در اصل، حاصل تلاش‌های آنها برای بازتولید هویت خودشان است.^۲ بدین ترتیب هویت به‌عنوان یکی از برساخته‌های مهم فرهنگی در جوامع انسانی از طریق تعیین منافع سیاسی و امنیتی در حوزه مطالعات امنیتی، بسیار برجسته می‌شود. در «فرهنگ راهبردی»، امنیت فرهنگی براساس جهت‌گیری‌های فرهنگی یک کشور در تحلیل سیاست‌گذاری‌های کلان امنیتی تبیین می‌شود.^۳ از این منظر آنچه اهمیت دارد، رویکرد فرهنگ ملی هر کشور به مسائل و مفاهیم راهبردی و امنیتی است. علایق مادی مربوط به منافع کشورها نمی‌تواند توضیح جامع و مناسبی برای راهبردی‌های متنوع امنیتی باشد. نظریه‌های فرهنگی، این علایق مادی را دارای اهمیت ثانویه در نظر می‌گیرند.^۴

بدین ترتیب مقوله «امنیت فرهنگی» در ادامه «امنیت ملی» و از شاخص‌های اصلی آن است. امنیت فرهنگی، موضوعی بین ثبات فرهنگی و تغییر فرهنگی است و باید به‌گونه‌ای سیاست‌گذاری شود که اصالت هویتی تغییر نکند.^۵ امنیت فرهنگی، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌ها برای محافظت از ظرفیت‌های جامعه در برابر شرایط و تهدیدهای مادی و معنوی است.^۶ در عین حال امنیت فرهنگی موجب آن است که ملت، ضمن حفظ هویت خود بتواند بدون برخورد با موانع بشری، راه پیشرفت و تکامل خود را طی کند.^۷ می‌توان گفت که امنیت فرهنگی در سیره پیامبر ﷺ، اراده نوعی امنیت پایدار از ویژگی‌های ارزشی و فرهنگی بنیادی از دولت و ملتی است که اسلام به آن تعلق دارد و تلاش می‌شود در آن بر اساس یک هویت متعالی، به رفع و دفع تهدیدهای فرهنگ، و پیشرفت و تعالی آن در بقای امنیت دست یافت.

راهکنش‌های نبوی

اقدامات و رفتارهای پیامبر ﷺ علیه دشمنان در دوران بعثت و هجرت را نباید صرفاً رویدادهایی پراکنده،

1. Katzenstein, The Culture of National Security.
2. Dalby, Creating the Second Cold War, p. 7.
3. Johnston, Cultural Realism, p. 256.

۴. عبدالله‌خانی، *نظریه‌های امنیت*، ص ۲۰۲.

۵. محرمی، «آینده امنیت فرهنگی جمهوری اسلامی و تحقق تمدن نوین ایران اسلامی»، *دوفصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی*، دوره ۱، ش ۱، ص ۷۱.

۶. زارع و دیگران، «طراحی الگوی امنیت فرهنگی در توسعه پایدار»، *نوآوری‌های مدیریت آموزشی*، دوره ۱۶، ش ۱، شماره پیاپی ۶۱، ص ۸۱.

۷. دهقانی فیروزآبادی و همکاران، *جهانی‌شدن و امنیت فرهنگی جمهوری اسلامی*، ص ۸۴.

اتفاقی و بدون برنامه فرض کرد، بلکه براساس منطقی روشن و با اتخاذ استراتژی دقیق، طراحی و اجرا گردیده است. بهره‌گیری رسول خدا ﷺ از راهکنش‌هایی که به حراست و گسترش امنیت فرهنگ اسلامی می‌انجامید، ضمن تبیین مشروعیت آنها، از نحوه فرایند گذر از چالش‌ها و تهدیدهای فرهنگی فرا رو حکایت دارند. پیامبر اسلام ﷺ با هوش و نبوغ بالایی که داشتند، در وضعیت دشوار و پیچیده دوران بعثت، متناسب با مشخصه‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه جاهلی حجاز، راهکنش‌هایی را در پیش گرفتند که فرایند دفاع منطقی و هوشمندانه از فرهنگ اسلامی را پیش برده و ماهیت قدرت‌آفرینی و توان‌افزایی را نمایان، و زمینه نشر و ترویج دین اسلام را مهیا ساخته است.

۱. ایجاد ائتلاف و هم‌بستگی دینی و اعتقادی

هم‌بستگی اجتماعی و دینی محصول پابندی به اهداف مشترک و جمعی است که براساس آنها هنجارها، ارزش‌ها و نحوه ارتباطات جمعی، تعیین می‌یابند. بر این اساس، هم‌بستگی فرهنگی و اعتقادی، نقشی اساسی در امنیت فرهنگی ایفا می‌کنند. خطر تفرقه دینی و فرهنگی به‌قدری بزرگ است که خدای سبحان، نهی از آن را همانند دستور به اقامه دین، جزء شریعت همه انبیای اولوالعزم قرار داده است.^۱ در شرایطی که فضای پذیرش اسلام با گوناگونی زبان، نژاد و زادگاه تازه‌ایمان‌آوردندگان، همراه با تعصب قبایل عربی درهم‌تنیده بود، به‌ویژه تفاوت خلق و خو و آداب و رسوم و فرهنگ خاص مهاجرین و انصار که توانایی برهم زدن انسجام و هم‌بستگی بین این دو قشر عظیم جامعه را داشت، ائتلاف و هم‌بستگی دینی و اعتقادی که از بنیان‌های اساسی قرآنی به شمار می‌رود،^۲ از راهکنش‌هایی بود که فضای تعارضات فرهنگی و آداب و رسوم میان مسلمانان را در هم می‌شکست و بنیان‌های استوار هم‌بستگی فکری و فرهنگی را نهادینه می‌ساخت.

در تطابق سیره پیامبر ﷺ بر اندیشه قرآن کریم، در مورد جریان هم‌بستگی مسلمانان و برقراری امنیت فرهنگی، رسول گرامی اسلام ﷺ هم‌گرایی اعتقادی،^۳ بنیان‌گذاری ارزش‌ها و هنجارهای وحدت‌آفرین (مانند مضامین اخلاقی، تعاون و همکاری، مسئولیت‌پذیری، اطاعت از ولایت، پرهیز از انزوای اجتماعی و ...)،^۴ بیعت با اقشار مختلف مسلمان^۵ و جریان اخوت بین مهاجر و انصار را برقرار

۱. شوری / ۱۳.

۲. حجرات / ۱۰؛ آل عمران / ۱۰۳؛ انفال / ۴۶.

۳. آل عمران / ۶۴؛ انبیاء / ۹۲؛ بقره / ۱۳۸.

۴. حجرات / ۱۲ - ۱۱؛ نور / ۲۳؛ حجر / ۴۷؛ مانده / ۲؛ مزمل / ۲۰؛ نساء / ۵۹؛ توبه / ۷۱.

۵. طبری، تاریخ الأمم و الملوك، ج ۲، ص ۳۲۱؛ ج ۳، ص ۶۲؛ ابن هشام، السيرة النبوية، ج ۱، ص ۴۳۱ و ۴۵۴؛ ج ۲، ص ۳۱۵.

ساختند.^۱ عمیق‌ترین تأثیر چنین راهکنشی، از میان برداشتن تفاوت‌های فرهنگی و قومیتی شدید حاکم بر قبایل عرب بود که دامنه اختلافات را برمی‌چید.

آن حضرت ﷺ با این راهکنش، مکر و دسیسه مشرکان، منافقان، یهود و دشمنانی را که می‌توانستند از رخنه‌های ضدفرهنگی و اجتماعی برای گسست و تفرق مسلمانان استفاده کنند، خنثی کرد. در سال ششم، پیامبر ﷺ به همراه مسلمانان عازم خانه خدا بودند و عثمان بن عفان از طرف رسول خدا مأموریت یافت پیام پیامبر ﷺ مبنی بر قصد زیارت و نه جنگ را برای مشرکان مکه ببرد. تأخیر سه‌روزه عثمان موجب شایعه قتل او شد. در بزنگاه حساسی که دشمن با شایعه و القای ضعف و تضعیف مسلمانان، درصدد ضربه زدن و تفرق مسلمانان برآمده بود، پیامبر اسلام ﷺ مسلمانان را در زیر درختی گرد هم آورد و به بیعت با خویش فراخواند.^۲ تدبیر به‌هنگام پیامبر ﷺ در بیعت رضوان با هدف متحد ساختن مسلمانان به‌منظور مقابله با خطر احتمالی حمله قریش و نیز تقویت روحیه مسلمانان در وضعیت پیش‌آمده، راهکنش به‌هنگام و مناسبی بود که مؤثر افتاد؛ زیرا گزارش بیعت مسلمانان، دشمنان اسلام را که از توانایی و هم‌بستگی مسلمانان آگاه شده بودند، به وحشت انداخت؛ پس عثمان را آزاد، و با مسلمانان صلح کردند.^۳ منافقان نیز تا رحلت پیامبر ﷺ همواره برای ایجاد گسست و تفرقه میان مسلمین کوشیدند. قرآن کریم از خطر تفرقه‌اندازی منافقان در جنگ‌ها پرده برمی‌دارد.^۴ آنها با شایعه‌افکنی و سخنان ناروا،^۵ و دامن زدن به تعصبات قبیله‌ای^۶ به فتنه‌انگیزی و ایجاد تفرقه میان مسلمانان دست می‌زدند که با تدابیر پیامبر اسلام ﷺ در ایجاد ائتلاف و هم‌بستگی دینی و اعتقادی، خطر آنها دفع گردید. یهودیان نیز همواره به‌دنبال سنگ‌اندازی و ایجاد تفرقه و اختلاف در میان امت واحده‌ای بودند که رسول خدا ﷺ بنیان آن را با ایجاد ائتلاف و هم‌بستگی دینی و اعتقادی میان مسلمانان استحکام بخشیده بود. آنان با رسوخ میان مسلمانان و طرح اختلافات گذشته و یادآوری کینه‌های قدیمی و جنگ بعث، مسلمانان را رویاروی یکدیگر قرار می‌دادند.^۷ بدین ترتیب، کارایی اساسی وحدت‌آفرینی و ایجاد هم‌بستگی دینی را می‌توان خنثی‌سازی تلاش‌ها و اقدامات خرابکارانه‌ای دانست

۱. ابن هشام، *السيرة النبوية*، ج ۱، ص ۵۰۶ - ۵۰۴؛ بلاذری، *جمل من انساب الأشراف*، ج ۱، ص ۲۷۱.

۲. فتح / ۱۸.

۳. ابن هشام، *السيرة النبوية*، ج ۲، ص ۳۵۱.

۴. توبه / ۴۷.

۵. ابن هشام، *السيرة النبوية*، ج ۲، ص ۲۹۸.

۶. همان، ص ۲۹۱.

۷. همان، ج ۱، ص ۵۵۶ - ۵۵۵.

که با تهاجم و گونه‌های حملات و تهدیدات فرهنگی، درصدد بر هم زدن هویت جمعی مسلمانان در حوزه امنیت فرهنگی بودند.

۲. روشنگری حقایق در بزنگاه‌ها

زدودن فضای تاریک و شبهه‌ناک و روشن ساختن حقایق، ضرورتی است که در اندیشه‌های قرآنی بدان اشاره شده است.^۱ قرآن کریم پنهان داشتن حقیقت را از ویژگی‌های اهل کتاب و ضلالت دانسته که در پی سلطه راه و رسم خویش، جریان حق را مکتوم نگه داشته، بدین ترتیب به ناامنی در فرهنگ اسلامی دامن می‌زنند.^۲ البته قرآن این پنهان داشتن ایمان را در مورد مؤمنانی که در خطر جدی هستند، استثنا دانسته است،^۳ ولی به‌طور کلی کتمان حقایق را منع کرده و در پاره‌ای از آیات به آثار زیان‌بار آن پرداخته است.^۴

در رویکرد تطبیقی این راهکنش قرآنی با سیره رسول خدا ﷺ می‌توان گفت که روشنگری حقایق و پنهان نداشتن حوادث، یکی از دغدغه‌های مهم بود که رسول خدا ﷺ اهتمام جدی به آن داشتند. هرگاه حوادث و جریانات علیه اسلام و فرهنگ راستین آن در هاله‌ای از ابهام قرار می‌گرفت، رسول گرامی اسلام ﷺ با روشنگری حقیقت، جریان را به نفع اسلام تغییر می‌دادند و فضای ناسالم شایعات را با شفاف‌سازی، به ایمنی فرهنگی تبدیل می‌کردند؛ چنان‌که در حادثه افک که موجب تهمت و بهتان علیه همسر پیامبر ﷺ و گسترش شایعه گردید، رسول خدا ﷺ با اقدام به‌موقع و شفاف‌سازی این جریان و رفع تهمت، فضای ایمن فرهنگی را به دامن اسلام و مسلمانان بازگرداند.^۵

حضور و اعلام حضور رسول گرامی اسلام ﷺ در مواضع حساس و بزنگاه‌هایی که شرایط معکوسی علیه جریان اسلام و فرهنگ اسلام به راه انداخته بود، راهکنشی بود که با روشنگری حقایق، هرگونه توطئه و دسیسه‌ای را که در نبود پیامبر الهی ﷺ ممکن می‌نمود، خنثی می‌کرد. پس از جنگ بدر که هنوز پیامبر اسلام ﷺ به مدینه بازنگشته بودند، منافقین با همدستی یهودیان، با شایعه کشته شدن پیامبر ﷺ درصدد برآمدند با التهاب‌آفرینی و ایجاد جو روانی، فضای شهر مدینه را بر هم زنند. پیامبر اسلام ﷺ زید حارثه و عبدالله رواحه را با شتر خویش به مدینه گسیل داشتند تا خبر پیروزی و سلامت پیامبر ﷺ را برسانند. منافقین و یهودیان زمانی که خبر قتل سران کفر از قبیل عتبه، شیبه، ابوجهل و ... را از این دو شنیدند،

۱. حجر / ۹۴؛ بقره / ۴۲.

۲. بقره / ۱۴۶؛ آل عمران / ۷۱ و ۱۶۷.

۳. آل عمران / ۲۸؛ غافر / ۲۸.

۴. بقره / ۱۵۹، ۱۷۴ و ۲۸۳.

۵. نور / ۱۷ - ۱۱؛ ابن هشام، السیره النبویه، ج ۲، ص ۳۰۰.

سعی کردند بگویند این خبر دروغ است، بلکه محمد ﷺ کشته شده و این شتر بی صاحب اوست که به شهر آورده‌اند؛ و این زید است که از ترس و ناراحتی نمی‌داند چه می‌گوید.^۱ طولی نکشید که با ورود رسول خدا ﷺ و یارانشان این توطئه ابتر ماند. همچنین شایعه کشته شدن پیامبر ﷺ در بحبوحه جنگ احد، به هراس افکنی و ایجاد فضای رعب و وحشت و ناامنی فرهنگی دامن زد؛^۲ تا جایی که نزدیک بود برخی از مسلمانان به خاطر چنین شایعه‌ای از دین خویش بازگردند.^۳ در این زمان، با دفاع جانانه حضرت علی علیه السلام و تنی چند از یاران فداکار پیامبر ﷺ آن حضرت جان سالم به در برد و با حضور در دامنه کوه احد، مسلمانان از دیدن وی خرسند شدند و گروه گروه بدو پیوستند.^۴ بدین ترتیب توطئه دشمنان در هم شکست. برد فرهنگی و پیروزی فکری که از حضور رسول خدا ﷺ در جمع مسلمانان حاصل گردید، جبهه متخاصم را عملاً به عقب‌نشینی و شکست وادار کرد. در رویدادی دیگر، شاس‌بن قیس یهودی با اشعار و سخنان خود و یادآوری سنت‌های گذشته، گروه انصار را در تزلزل فکری و فرهنگی و در آستانه جنگی رودررو قرار داده بود که حضور به موقع رسول خدا ﷺ و سخنان وی، این دسیسه را خنثی، و از پیشامدی بزرگ جلوگیری کرد.^۵

۳. مسکوت نهادن حوادث

گاه ضرورت اجتماعی اقتضا می‌کند در مورد رخدادها و حوادث، تا روشن شدن همه ابعاد آن و رسیدن زمان مقتضی، صبر کرد و بر آن مهر خاموشی زد و مسکوت باقی گذاشت. جریان زندگی بشر در طول تاریخ، کم و بیش از این راهکنش در پیشبرد اهداف خویش بهره برده است. هرگاه ریشه حوادث تلخ اجتماعی و تاریخی را نیک بنگریم، خواهیم دید که در موارد زیادی، عجله و شتاب‌زدگی و سخن‌پراکنی پیرامون آن، به پیدایی یا حداقل گستره و شدت آن دامن زده است؛ اما آن‌گاه که خویشتن‌داری پیشه کرده و بر مسکوت نهادن حادثه تا روشن شدن ابعاد آن اقدام شده است، نتایج مطلوبی داشته است. آیات قرآن مجید نیز گواهی می‌دهند که حوادث تلخ انسانی ناشی از شتاب‌زدگی اوست که اگر مسکوت نهد تا زمانش فرا رسد، نتایج و آثار نیک از آن حاصل گردد.^۶ از همین‌رو در موارد متعددی توصیه کرده که جریان

۱. همان، ص ۵۱.

۲. همان، ص ۸۳؛ واقدی، کتاب المغازی، ج ۱، ص ۲۳۲؛ ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۲، ص ۳۵.

۳. آل عمران / ۱۴۴؛ ابن هشام، السیره النبویه، ج ۲، ص ۱۱۱.

۴. طبری، تاریخ الأمم و الملوک، ج ۲، ص ۵۲۰ - ۵۱۸.

۵. ابن هشام، السیره النبویه، ج ۱، ص ۵۵۶ - ۵۵۵.

۶. «وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا» و انسان [بر اثر شتاب‌زدگی]، بدی‌ها را طلب می‌کند آن‌گونه

که نیکی‌ها را می‌طلبد؛ و انسان، همیشه عجول بوده است! (اسراء / ۱۱)

حادثه - تا آنجا که از گزند آسیب‌های فرارو در امان گردد - مسکوت بماند. هنگامی که موسی، پیامبر خدا با عالمی همراه گردید تا از وی علم آموزد، آن عالم از او خواست تا بر حوادث فرارو صبر کند و آنها را مسکوت نهد تا زمان مناسب افشایش برسد.^۱ هنگامی که یوسف پیامبر ﷺ خواب خویش را بر پدرش بازگو کرد، پدرش وی را سفارش کرد که آن را مسکوت نهد و به برادرانش نگوید تا مباد برایش نیرنگی بیندیشند.^۲ همچنین هنگامی که حضرت مریم ﷺ نوزادش متولد شد و او از ترس تهمت‌های مردم بی‌ایمان، تقاضای مرگ کرد، وی را ندایی آمد که در این باره سکوت بنمای (و نگران نباش).^۳

مسکوت نهادن، راهکنشی بود که پیامبر خدا ﷺ نیز طبق اندیشه‌های قرآنی، در راستای حفظ و صیانت ارزش‌های اسلامی و امنیت فرهنگی، از آن بهره گرفته‌اند؛ به عنوان نمونه در فضای شایعه و جنگ روانی «حادثه افک» برای جلوگیری از التهاب و برای پایان دادن به چنین هجمه فرهنگی، آن را به کار گرفتند. پس از غزوه بنی‌مصطلق و در وضعیتی که شایعه خیانت یکی از همسران رسول خدا ﷺ قوت گرفته و امنیت فرهنگی جامعه را هدف گرفته بود،^۴ مشاجره و نزاع لفظی دو قبیله بزرگ اوس و خزرج در پی این قضیه، سبب گردید پیامبر ﷺ همگان را به سکوت فراخوانند.^۵ سرانجام، نزول آیات وحی^۶ پرده از این ماجرا برداشت و دامن همسر رسول خدا ﷺ را از هرگونه تهمت و افترای آلودگی پاک نمود. بدین ترتیب پیامبر اسلام ﷺ با مسکوت نهادن این قضیه، آتش فتنه‌ای را که انتشار این تهمت و شایعه و جنگ روانی می‌توانست جامعه را ناایمن، و آتش جنگ روانی را شعله‌ور سازد، خاموش کردند. درحقیقت پیامبر اسلام ﷺ به منظور حفظ نظم عمومی جامعه و جلوگیری از گسترش شایعه و جنگ روانی - با اینکه تهمت و شایعه متوجه بیت رسول خدا ﷺ بود - در تعقیب و مجازات تهمت‌زنندگان صبر و شکیبایی پیشه کرد.

مورد دیگر اینکه در مسیر بازگشت از تبوک، عده‌ای از منافقین با کمین در پس گردنه‌ای قصد جان رسول خدا ﷺ را کردند. پیامبر خدا ﷺ که از طریق وحی از توطئه آنها آگاه شده و آن را خنثی کرده بود، بر این قضیه مهر سکوت نهاد و از افشای اسامی آنها خودداری فرمود؛^۷ زیرا فضای فرهنگی حاکم

۱. کهف / ۷۰.

۲. یوسف / ۵ - ۴.

۳. مریم / ۲۴ - ۲۳.

۴. ابن هشام، السيرة النبوية، ج ۲، ص ۲۹۸.

۵. واقدی، کتاب المغازی، ج ۲، ص ۴۳۲ - ۴۳۱.

۶. نور / ۱۷ - ۱۱.

۷. واقدی، کتاب المغازی، ج ۳، ص ۱۴۵ - ۱۴۲؛ یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۶۸.

به گونه‌ای بود که افشای اسامی این منافقین، به اختلال امنیتی و فرهنگی و اشاعه سخنان ناروا و کشمکش در حکومت نوپای مدنی می‌انجامید. از همین رو رسول حق ﷺ فرمود: «نمی‌خواهم عرب بگویند چون محمد ﷺ به کمک اصحابش پیروزی یافت، به کشتن آنها پرداخت».^۱

۴. تحریم متخلفان

این شیوه که پیشینه‌ای به درازای تاریخ بشر دارد، در راستای مقابله با مخالفان و محدود کردن و تحریم و منزوی کردن آنها به کار گرفته می‌شود. دین اسلام که در مقابله با مخالفان خود، شیوه‌ها و تدابیر مختلفی را اتخاذ کرده است، این شیوه را از نظر دور نداشته و از این طریق به امنیت اسلام و مسلمانان اندیشیده است. قرآن کریم در موارد متعدد، یکی از راهکنش‌های مؤثر مقابله با دشمنان را تحریم و منع متخلفان برشمرده است. آیات متعددی با واژه‌های «أَعْرَضُ» و «ذَرَّ»^۲ به ضرورت تحریم مخالفان، به عنوان راهکنش مقابله پرداخته‌اند. در پاره‌ای موارد به ذکر مصادیق تحریم نمودن دشمنان و متخلفان نیز پرداخته‌اند؛ چنان که خداوند پیامبر ﷺ را از اقامه نماز بر پیکر برخی منافقین و استغفار برای آنها بازداشته است.^۳ قبول نکردن شهادت کسانی که به دروغ نسبت زنا می‌دهند و قذف می‌کنند نیز یکی دیگر از مصادیق تحریم است.^۴

رویکرد طرد متخلفان و مخالفان را قرآن کریم و سیره نبوی درباره تأمین امنیت فرهنگی نیز به کار بسته‌اند. قرآن کریم خواسته است کسانی را که در اسماء الهی و آموزه‌های دینی انحراف ایجاد می‌کنند، به حال خویش واگذارند^۵ و از همراهی و هم‌نشینی با افراد و گروه‌هایی که به قصد تخریب فرهنگ اسلام و آموزه‌های آن، به طعن و خرده‌جویی و تکفیر و تمسخر آن می‌پردازند، منع کرده است.^۶ هنگامی که تنی چند از منافقین با دانشمندان یهودی جلسه می‌گرفتند و به طعن و تمسخر فرهنگ اسلام و آیات قرآن می‌پرداختند، پیامبر اسلام ﷺ از طریق وحی الهی، آنها را منع کردند و از مجالست با یهودیان برحذر داشتند.^۷

بهره‌گیری از راهکنش تحریم و طرد متخلفان در چارچوب ارزش‌های اسلامی را می‌توان بر پایه نگاه

۱. واقدی، کتاب المغازی، ج ۳، ص ۱۴۴.

۲. مائده / ۴۲؛ نساء / ۸۱؛ نجم / ۲۹؛ سجده / ۳۰؛ انعام / ۶۸، ۷۰ و ۱۱۲.

۳. توبه / ۸۰ و ۸۴.

۴. نور / ۴.

۵. اعراف / ۱۸۰.

۶. نساء / ۱۴۰؛ انعام / ۶۸.

۷. طبرسی، الإحتجاج، ج ۳، ص ۱۹۴.

قرآنی آن، در سیره رسول کردگار نیز جست. نمای عملی این راهکنش رسول گرامی اسلام ﷺ در تأمین امنیت فرهنگی را می‌توان در تحریم گروهی از منافقان دانست که به بهانه‌های واهی، لشکر اسلام را در نبرد تبوک همراهی نکردند.^۱ آنان در هنگام بازگشت مجاهدان اسلام تصمیم گرفتند با نشان دادن چهره‌ای پشیمان از خود و با توسل به عذرخواهی و سوگند دروغ، رسول خدا ﷺ و مسلمانان را بفریبند؛ اما خداوند پرده از چهره اینان برمی‌دارد و آنچه را نهان می‌داشتند، برملا می‌کند.^۲ خداوند در آیاتی از سوره توبه،^۳ رسول خدا ﷺ را از نیرنگ منافقین باخبر نمود و دستور داد عذرخواهی آنان را نپذیرند و از آنها روی برگردانند. پیامبر ﷺ هم به فرمان الهی از آنها روی گرداند و به مسلمانان دستور داد از همنشینی و هم‌کلامی با این گروه خودداری کنند.

افزون بر این، تحریم کردن سه نفر از مسلمانان به نام‌های کعب بن مالک و مراره بن ربیع و هلال بن امیه که از شرکت در غزه تبوک سر باز زدند را نیز باید در شمار این راهکنش برشمرد. هرچند خودداری آنها از شرکت در تبوک، نه از نفاق و به مانند منافقین، که از سر سستی و تنبلی آنان بود، لکن پس از بازگشت رسول خدا ﷺ از تبوک، عذرخواهی این سه تن پذیرفته نشد و پیامبر ﷺ حتی یک جمله با آنها سخن نگفت و به مسلمانان نیز دستور داد که احدی با آنها سخن نگوید. بدین ترتیب آنها در یک محاصره عجیب اجتماعی قرار گرفتند. این تحریم چندان بر آنها گران آمد که به ناچار شهر را ترک گفته، در کوه عزلت جستند و به توبه و زاری مشغول شدند تا آنکه پس از گذشت پنجاه روز، توبه آنها پذیرفته شد و از تحریم خارج شدند.^۴ جریان تحریم و عذرخواهی این سه، راه هرگونه اندیشه واهی و سست‌عنصری را بر مسلمانان بست و آنها را از کج‌اندیشی و قانون‌ناپذیری و فرهنگ‌گریزی مصون داشت و در مسیر فرهنگ مدنی اسلام قرار داد.

۵. تدبیر مسئله جانشینی

مسئله جانشینی پیامبر ﷺ را از منظر پیشبرد اهداف کلان گسترش اسلام پس از پیامبر ﷺ می‌توان راهبرد تلقی کرد؛ اما در اینجا به‌عنوان یک نیرو و ابزار گستراننده امنیت فرهنگی دوران پیامبر ﷺ می‌تواند راهکنش منظور گردد. بی‌تردید یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین راهکنش‌های رسول خدا ﷺ در مواجهه با ناامنی فرهنگی را می‌توان تعیین جانشین برای پس از خود دانست. این مسئله که در طراز

۱. واقدی، کتاب المغازی، ج ۳، ص ۱۰۷۱.

۲. طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۵، ص ۲۸۱.

۳. توبه / ۹۶ - ۹۴.

۴. توبه / ۱۱۸؛ ابن هشام، السیره النبویه، ج ۲، ص ۵۳۶ - ۵۳۱.

ولایت و سرپرستی جامعه و امت اسلامی مطرح می‌شود، از چنان اهمیتی برخوردار است که قرآن کریم رسماً پیامبر الهی (ﷺ) را تهدید کرد که اگر در امر آن کوتاهی کند، رسالت خود و آیین و فرهنگ اسلام را به کام نیستی سپرده است.^۱ توضیح مطلب آنکه حصول امنیت فرهنگی اسلام در جرگه ولایت مطرح می‌گردد؛ زیرا ولایت، مرکز ربایش تمام خیرات و خوبی‌ها و تکیه‌گاه مطمئنی برای جنگ با تحریف و هجمه‌های فرهنگی است. درحقیقت محور اصلی و هسته مرکزی فرهنگ و امنیت فرهنگی اسلام، باور به ولایت است که پاسداری از هویت اسلامی و حفظ ارزش‌های اسلامی فقط در چارچوب آن ممکن است. خداوند متعال در قرآن کریم، حاکمیت ارزش‌ها و هنجارهای حق را در پرتو ولایت دانسته و می‌فرماید:

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.^۲

خدا ولی مؤمنین است؛ [با ولایت خود،] آنها را از ظلمت‌ها بیرون می‌برد و به نورانیت می‌رساند. کسانی که به ولایت الله کافر شوند، اولیای آنها طاغوت خواهند بود؛ اولیای طاغوتی، آنها را از نور به سوی ظلمت‌ها می‌برند. کسانی که دانسته به مسئله ولایت الله و امامت کفر ورزند، اهل آتش خواهند بود و جاودانه در آنجا خواهند ماند.

بنابراین ولایت رسول الله (ﷺ) و اولوالامر (امامان معصومین) که در قرآن کریم در طول ولایت خداوند مطرح گردیده است، مصونیت و حفظ اسلام و فرهنگ گران‌بهای آن را تضمین می‌کند.^۳ حضرت زهرا (ع) در بیانی گران‌قدر پیرامون اطاعت و ولایت که موجب نظم‌بخشی به جامعه و انسجام و یکپارچگی می‌گردد، می‌فرماید: «وَطَاعَتُنَا نِظَامًا لِلْمِلَّةِ، وَإِمَامَتُنَا أَمَانٌ مِنَ الْفُرْقَةِ»^۴ و خداوند اطاعت ما اهل بیت را باعث انتظام ملت، و امامت و پیشوایی ما را وسیله جلوگیری از افتراق و ازهم‌پاشیدگی جامعه قرار داده است». امام صادق (ع) نیز ولایت را سرچشمه همه نیکی‌ها و ارزش‌ها دانسته، می‌فرماید: «ما اصل هر خیر - و خوبی - هستیم و هرچه خوبی هست، از فروع ما و در شمار خوبی‌هاست: توحید و نماز و روزه و فروبردن خشم و ...؛ و دشمنان ما ریشه هر بدی هستند و هرچه پلیدی و زشتی است، از فروع آنهاست. پس دروغ و بخل و سخن‌چینی و قطع رحم و رباخواری و ... از آنهاست. بنابراین دروغ گفته هر کس که می‌پندارد که با ماست - و از ماست - درحالی که به فروع غیر ما - و بدی‌ها - تعلق دارد».^۵

۱. مائده / ۶۷

۲. بقره / ۲۵۷

۳. نساء / ۵۹

۴. جوهری بصری، السقیفة و فدک، ص ۱۳۹؛ طبرسی، الإحتجاج، ج ۱، ص ۹۹.

۵. کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۲۴۳ - ۲۴۲.

پاسداشت باورها، ارزش‌ها، هنجارها و رفتارهای دینی و تضمین امنیت فرهنگی، از عرصه‌های مهمی بود که با ولایت رسول خدا ﷺ صورت پذیرفت. درحقیقت، آنچه در عصر رسول خدا ﷺ، ثبات دینی و فرهنگی اسلام را تضمین می‌کرد، مسئله ولایت رسول خدا ﷺ بود که مسلمانان وظیفه خویش می‌دانستند از دستورات وی تبعیت کنند و به فرموده قرآن: «مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا»^۱ آنچه رسول برایتان می‌آورد، بگیرید، و از هرچه نهیتان می‌کند، دست بردارید».

نتیجه ولایت‌پذیری مسلمانان در عصر رسول خدا ﷺ را می‌توان در صحنه‌های پرشوری که مسلمانان در تبعیت از رسول خدا ﷺ در عرصه‌های مختلف آفریدند، مشاهده کرد. در عرصه‌های مبارزات فرهنگی که مشرکین قریش، نومسلمانان را تحت شدیدترین شکنجه‌ها و بر تخته‌سنگ‌های داغ، وادار می‌کردند از اسلام و آیین محمدی ﷺ دست بردارند،^۲ قطعاً آنچه آنها را توان استقامت و پایداری می‌بخشید، نیروی ایمان به ولایت الله و رسولش بود که آن را پناهگاهی ایمن در برابر گمراهی و ضلالت می‌دیدند.

در رویکرد تطبیقی تدبیر مسئله جانشینی بر پایه نگاه قرآنی آن، به‌منظور ولایت‌پذیری جامعه و آمادگی برای اندیشه ولایت، باید گفت که رسول خدا ﷺ پیش از هجرت به مدینه، پیمان خویش با اهل مدینه را بر پایه ولایت و اطاعت از خویش قرار دادند^۳ و مدار تضمینی امنیت فرهنگ اسلام را برقرار ساختند. همین نیروی ولایت بود که آتش کین و نزاع دیرین اوس و خزرج را فرو نشاند و برادری و همدلی و اطاعت از نبی ﷺ را جایگزینش کرد.^۴ چالش‌ها و مشکلات فرهنگی و دینی، با مدیریت و سرپرستی پیامبر اسلام ﷺ یکی پس از دیگری حل شد و آرامش فکری و فرهنگی، حیطه اسلام و مسلمانان را در بر گرفت. هرگاه منافقین با توطئه و دسیسه و ایجاد شبهه، آرامش فکری مسلمانان را به هم می‌ریختند، ارزش‌های دینی را به چالش می‌کشیدند و باورهای مسلمانان را به خطا می‌کشاندند، باور به ولایت و اطاعت از پیامبر خدا ﷺ بود که همچون دژی مستحکم، توطئه‌های منافقین را در هم می‌شکست و مسلمانان را در برابر فرامین الهی، متحد و یکپارچه می‌ساخت.

گستره امنیتی فرهنگ اسلام در سایه‌سار ولایت، نه‌تنها هرگونه چالش فرهنگی و تهاجم فکری در میان مسلمانان را، که در سایر ادیان نیز رفع و دفع می‌کرد. هرگاه یهودیان و مسیحیان با کینه‌ها و

۱. حشر / ۷.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية، ج ۱، ص ۳۲۰ - ۳۱۸.

۳. همان، ص ۴۴۵ - ۴۴۲.

۴. همان، ص ۴۲۹ - ۴۲۸.

زبان‌های نیش‌دار خویش مسلمانان را می‌آزردند و ارزش‌های دینی اسلام را به سخره می‌گرفتند و آیین مسلمانان را مورد شک و ریب قرار می‌دادند، تنها مأوای مسلمانان حضور رسول خدا ﷺ بود که ولایت او از ولایت الهی نشئت می‌گرفت و ولایت الهی و رسولش محل ایمان و اطمینان و آرامش و پیروزمندی است.^۱ از همین رو آن حضرت، هیچ‌گاه جامعه مدنی را بی‌سرپرست رها نکرد و هرگاه حتی مدینه را ترک می‌گفت، جانشینی برای خویش می‌گمارد.^۲ این امر در تضمین امنیت فرهنگی، چندان مهم بود که هنگامی که پیامبر ﷺ پس از ترک مدینه به قصد تبوک، علی ﷺ را به جای خویش گمارد و امام علی ﷺ سخن منافقین را در بی‌اعتنایی آن حضرت به خودش بازگو کرد، رسول خدا فرمود: «دروغ گفته‌اند؛ من تو را به منظور حفظ و حراست آنچه در پشت سر می‌گذارم، در مدینه گذاشتم».^۳

پیشوای بزرگ اسلام ﷺ، در زمان محدود بعثت تا رحلت، برای ساختن انسان کامل و جامعه و فرهنگ اسلامی و پاسداشت آن، گام‌های بزرگ و اساسی برداشتند و در زمان رسالت خویش، بارها مسئله جانشینی علی ﷺ را به مسلمانان گوشزد کردند؛ ولی این در شرایطی بود که به تصریح قرآن کریم دشمنان امیدوار بودند پس از رسول خدا ﷺ فضای فکری و فرهنگی جامعه اسلامی را در اختیار بگیرند. بنابراین تصریح و تأکید بر تعیین جانشین، راهکنشی بود که آنان را ناامید می‌ساخت و ایمنی فرهنگ اسلام را تضمین می‌کرد؛^۴ به‌ویژه که بسیاری از مسلمانان در واپسین سال‌های عمر پیامبر اسلام ﷺ به اسلام گرویده بودند و روح تعالیم اسلامی آن‌گونه که می‌بایست، هنوز در جان و وجودشان رسوخ نکرده بود و از برخی تعصبات و فرهنگ جاهلی دل‌نکنده بودند و بیم آن می‌رفت که اگر هدایتگر و پیشوایی در میان امت اسلامی نباشد، اسلام راستین را وانهاده، به شرک و کفر جاهلی خویش بازگردند. به گفته شهید صدر، مردمی که در حیات نبوی زیسته‌اند، غالباً دارای ایمان هیجانی و احساسی بودند تا ایمان ژرف و عقلانی؛ چه آنکه افراد زیادی در واپسین و بلکه پس از رسول خدا ﷺ اظهار اسلام کرده‌اند. از این رو ضمانتی در بازگشت به فرهنگ جاهلی نبود، مگر آنکه پیشوایان و جانشینانی که تالی‌ت‌لو رسول خداوند، بتوانند این مهم (ایمان ژرف و عقلانی) را با بهره‌گیری از زمان و فرصت طولانی‌تر نسبت به دوران پیامبر ﷺ برقرار سازند^۵ و امنیت فرهنگی اسلام را تضمین کنند.

۱. مائده / ۵۶

۲. ابن هشام، *السيرة النبوية*، ج ۱، ص ۵۹۱، ۵۹۸، ۶۰۱ و ۶۱۲؛ ابن سعد، *الطبقات الكبرى*، ج ۲، ص ۵ و ۲۰. همچنین در این باره بنگرید به ویکی فقه: جانشینان پیامبر در مدینه.

۳. ابن هشام، *السيرة النبوية*، ج ۲، ص ۵۲۰ - ۵۱۹.

۴. مائده / ۳

۵. صدر، *أئمة اهل بیت علیهم السلام ودورهم فی تحصین الرسالة الإسلامية*، ص ۷۹ - ۶۹.

از این رو هنگامی که آن حضرت دریافتند که به‌زودی رحلت خواهند کرد، این را با صراحت در آخرین حج خویش (حجة الوداع) اعلام فرمودند^۱ و فرصت را مغتنم شمردند تا در مورد آینده اسلام و فرهنگ آسمانی آن چاره‌ای بیندیشند و با اتخاذ راهکنش و تدبیری اصولی، از عواملی که ممکن بود آینده این انقلاب عقیدتی و فرهنگی را به خطر اندازند، پیشگیری کنند. پس در غدیر خم، در میان جمعیت انبوه مسلمانان، بلند شدند و به رسایی هرچه تمام‌تر، علی علیه السلام را ولی و سرپرست مسلمانان پس از خویش معرفی^۲، و حجت را بر همگان تمام کردند تا اسلام و فرهنگ آن را از هر تهاجم و تحریفی مصون دارند؛ زیرا اگر ولایت حفظ شود، قطعاً اصول دیگر اسلام همچون نماز، خمس و زکات، معنا و جلوه خود را پیدا خواهند کرد و اگر از ولایت غافل شویم، از همه اینها جز پوسته ظاهری چیزی باقی نخواهد ماند. امام باقر علیه السلام فرمودند: «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: عَلَى الصَّلَاةِ، وَ الزَّكَاةِ، وَ الصَّوْمِ، وَ الْحَجِّ، وَ الْوَلَايَةِ، وَ لَمْ يَنَاصِدْ شَيْءٌ كَمَا تُودِي بِالْوَلَايَةِ»^۳ اسلام بر پنج پایه نهاده شده: نماز و زکات و روزه و حج و ولایت؛ و چنان که برای ولایت (در روز غدیر خم یا در عالم میثاق) فریاد زده شد، برای هیچ چیزی دیگر فریاد زده نشد». بنابراین رمز پیروزی در تمام عرصه‌ها و از جمله عرصه فرهنگ و امنیت فرهنگی، توجه به مسئله ولایت است.

ردیف	مبنای قرآنی در شیوه‌های راهکنشی	مضمون امنیت بخش فرهنگی در قرآن کریم	قرآن کریم (سوره: آیه)	مضمون امنیت بخش فرهنگی در سیره پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small>
۱.	ایجاد ائتلاف و هم‌بستگی دینی و اعتقادی	- وحدت دینی و پرهیز از تفرق اعتقادی - رفع و دفع تعارضات قبیلگی، خلق و خوی و رسوم و آداب - تقویت روحیه هم‌بستگی و پرهیز از دشمن‌هراسی - بنیان‌گذاری ارزش‌ها و هنجارهای وحدت‌آفرین	شوری / ۱۳ حجرات / ۱۰ آل عمران / ۱۰۳ فتح / ۱۸ انفال / ۴۶ بقره / ۱۳۸ آل عمران / ۶۴ بقره / ۲۱۳ صف / ۴ نساء / ۵۹ نساء / ۱۵۷ حجرات / ۱۲ - ۱۱	- هم‌گرایی اعتقادی - بنیان‌گذاری ارزش‌ها و هنجارهای وحدت‌آفرین - بیعت - اخوت - تقویت روحیه هم‌بستگی و پرهیز از دشمن‌هراسی - خنثی‌سازی توطئه‌های اختلاف‌انگیز

۱. بلاذری، *جمل من انساب الأشراف*، ج ۲، ص ۱۱۰.

۲. همان، ص ۱۱۲ - ۱۰۸؛ یعقوبی، *تاریخ یعقوبی*، ج ۲، ص ۱۱۲.

۳. کلینی، *الکافی*، ج ۲، ص ۱۸.

ردیف	مبنای قرآنی در شیوه‌های راهکنشی	مضمون امنیت‌بخش فرهنگی در قرآن کریم (سوره: آیه)	مضمون امنیت‌بخش فرهنگی در سیره پیامبر ﷺ
۲.	روشنگری حقایق در بزرنگ‌ها	<ul style="list-style-type: none"> - ضرورت روشنگری در فضای تاریک و شبهه‌ناک - منع پوشاندن و کتمان حقیقت - استثنای کتمان در موارد خطرآفرین برای مؤمنان - مکتوم داشتن حقیقت از ویژگی‌های اهل کتاب - بیان آثار زیان‌بار کتمان حقیقت - مصادیق روشنگری 	<ul style="list-style-type: none"> - شفاف‌سازی جریان افک - رفع شبهه قتل پیامبر ﷺ - پس از بدر - رفع شبهه قتل پیامبر ﷺ - در جریان جنگ احد - بیانات روشن‌گر پیامبر ﷺ - در ناکام گذاشتن توطئه شأس یهودی
۳.	مسکوت نهادن حوادث	<ul style="list-style-type: none"> - ضرورت مسکوت نهادن تا زمان مناسب - مصادیق مسکوت نهادن در داستان پیامبران و برگزیدگان الهی 	<ul style="list-style-type: none"> - مسکوت نهادن حادثه افک - مسکوت نهادن اسامی منافقین «اصحاب عقبه»
۴.	تحریم نمودن متخلفان	<ul style="list-style-type: none"> - ضرورت تحریم مخالفان - مصادیق و موارد تحریم کردن - تحریم مهاجمان فرهنگی - خروج از تحریم به وسیله توبه - هدف از تحریم افشای متخلفان و موارد تخلف آنان 	<ul style="list-style-type: none"> - منع شدن پیامبر ﷺ از اقامه نماز میت بر منافقان - منع مجالست مسلمانان با یهودیان مطعن - تحریم متخلفان از شرکت در نبرد تبوک - رفع تحریم سه توبه‌کننده متخلف از شرکت در نبرد تبوک
۵.	تدبیر مسئله جانشینی	<ul style="list-style-type: none"> - ضرورت و امر الهی بودن تعیین جانشین - ولایت و جانشینی بستر ساز و ضامن تأمین امنیت فرهنگی - ناامیدسازی دشمنان در آسیب‌رسانی به فرهنگ اسلام 	<ul style="list-style-type: none"> - ثبات و رشد فرهنگ اسلام با اطاعت‌پذیری و ولایت‌پذیری مسلمانان از رسول خدا ﷺ - رفع و دفع چالش‌ها و حملات فرهنگی از طریق ولایت پیامبر ﷺ

ردیف	مبنای قرآنی در شیوه‌های راهکنشی	مضمون امنیت‌بخش فرهنگی در قرآن کریم	قرآن کریم (سوره: آیه)	مضمون امنیت‌بخش فرهنگی در سیره پیامبر ﷺ
				— تعیین جانشین در موارد ترک مدینه — حفظ و حراست فرهنگ اسلام، هدف از جانشینی امام علی ﷺ در جریان غزوه تبوک — تعیین امام علی ﷺ به‌عنوان جانشین در غدیر خم در تداوم مسیر امنیت فرهنگی پیامبر ﷺ

جدول شماره ۱: خلاصه یافته‌ها در رویکرد تطبیقی راهکنش‌های نبوی

در امنیت فرهنگی و آیات قرآن کریم

نتیجه

راهکنش‌های هوشمندانه پیامبر ﷺ در دفاع از حیثیت فرهنگی اسلام، در حصول امنیت فرهنگی نقش بسزایی داشتند و رسول گرامی اسلام ﷺ در چارچوب آیات قرآن کریم، راهکنش‌های متناسبی را در مواضع متفاوت در مقابل تهدیدها و چالش‌های فرهنگی فرا رو اتخاذ، و بدین طریق فرهنگ آسمانی اسلام را از دستبرد و گزند دشمنان اسلام حفظ کردند و امنیت فرهنگی سازگاری را برقرار ساختند. ایجاد ائتلاف و هم‌بستگی دینی و اعتقادی با استفاده از جریان برادری و بیعت و بنیان ارزش‌ها و مفاهیمی که به اتحاد و انسجام امت اسلامی انجامید، از راهکنش‌هایی بود که فضای تعارضات فرهنگی و تضاد آداب و رسوم میان اقشار مسلمان را درهم شکست و بنیان‌های استوار هم‌بستگی فکری و فرهنگی را در میان آنها نهادینه ساخت و راه هرگونه نفوذ و رخنه دشمن، به‌ویژه اهل کتاب را مسدود یا بسیار دشوار ساخت. همچنین زدودن فضای تاریک و شبهه‌ناک و روشن ساختن حقایق با راهکنش‌های خاص، خنثی‌سازی کنش‌های منافقان با مسکوت نهادن قضیه، تحریم کردن منافقان و دشمنان اسلام، و از همه مهم‌تر، تدبیر جانشینی برای پس از خود، در شمار مهم‌ترین راهکنش‌های سازگار، قاطع و درهم‌شکننده‌ای هستند که رسول کردگار ﷺ برای رفع و دفع تهدیدها و حملات فرهنگی به کار گرفتند. با عنایت به اسوه بودن آن حضرت، هریک از موارد یادشده می‌تواند در راستای تأمین امنیت فرهنگی در ابعاد مختلف آن، مؤثر و راه‌گشا باشد.

برآیند راهکنش‌های پیامبر ﷺ در دستیابی به امنیت فرهنگی را می‌توان در تحول فرهنگی جامعه اسلامی بر محور ایجاد و حفظ هویت اسلامی (امت پیامبر ﷺ)، رشد، گسترش و استوارسازی باورها و

ارزش‌های اسلامی، سالم‌سازی فضای فرهنگی و هویتی و امنیتی و حرکت نظام‌مند به‌سوی تداوم امنیت فرهنگی، و تکامل فرهنگی بر پایه نظام ولایت دانست. در پرتو همین نیروی ولایت بود که مسلمانان عصر رسول خدا ﷺ صحنه‌های پرشور مثال‌زدنی را در عرصه ایمان و فرهنگ و امنیت فرهنگی آفریدند. بر این اساس، تبیین امنیت فرهنگی با اقدامات پیامبر عظیم‌الشان اسلام ﷺ با عنایت به اسوه بودن آن حضرت، می‌تواند در راستای تأمین امنیت فرهنگی در ابعاد مختلف آن، مؤثر و راه‌گشا باشد. این مهم در عصر جهانی شدن اسلام و ارزش‌های آن، اهمیتی مضاعف دارد؛ به‌ویژه در شرایطی که امپریالیسم رسانه‌ای غرب با حملات فرهنگی خود، اسلام و فرهنگ اسلامی، و به‌ویژه انقلاب اسلامی ایران را با گونه‌های مختلف حملات فرهنگی، هدف قرار داده است. بی‌تردید در چنین شرایطی واکاوی سیره رسول خدا ﷺ به‌عنوان الگوی حسنه، و بهره‌گیری از دستاوردها و راهکنش‌های آن حضرت در حوزه امنیت فرهنگی، می‌تواند راهکاری بنیادی در مدیریت فرهنگی جامعه و تأمین امنیت فرهنگی باشد.

بر این اساس پیشنهاد می‌شود:

– تقویت بنیان‌های وحدت‌آفرین در جامعه اسلامی در چارچوب الگوگیری از سیره پیامبر اسلام ﷺ مبتنی بر هم‌گرایی عقیدتی و بر اساس مشترکات دینی، تبیین اندیشه ولایت به‌عنوان محور ائتلاف و هم‌بستگی جریان‌های فکری، و نیز سازوکار رسانه‌ای درباره تقویت روحیه عمومی در مواجهه با دشمن در شرایط حساس کنونی، مورد توجه قرار گیرد.

– استفاده از ابزارهای نوین رسانه‌ای در مدیریت افکار نقش بسزایی دارند. از همین رو بر جامعه فرهنگی، اعم از نهادها و سازمان‌ها و مسئولان رسانه‌ای و ... و نیز افراد، فرض است که در مسیر روشننگری حقایق راستین اسلام کوشیده، در بزنگاه‌های حساس، با شفافیت و روشننگری، حقانیت اندیشه‌های اسلام و انقلاب اسلامی را به عموم افراد منتقل کنند. حضور رهبر انقلاب اسلامی ایران در نماز جمعه نصر (۱۳ مهرماه ۱۴۰۳) با وجود تهدیدهای دشمن و تلاشش برای القای روحیه یأس و نومیدی و ترس به جامعه، نمود واضحی از روشننگری حقایق در بزنگاه‌های خاص بود.

– به راهکنش تحریم و طرد متخلفان، به‌ویژه افراد یا جریان‌هایی که در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی تخلف اساسی دارند، به‌منظور انزوای آنها و به‌عنوان یک بازدارنده قوی برای خود آنها و سایرین، در چارچوب اعمال قانون و مجازات اجتماعی، توجه جدی شود. این ضرورت، امروزه با وجود فضای مجازی و دسترسی به رسانه‌های مختلف، با توجه به محتواهای گمراه‌کننده، ابعادی چندوجهی می‌یابد که در یک سوی آن، افراد و جریان‌ها هستند و در سوی دیگر، خود این رسانه‌ها که باید طرد عمومی شوند. حکم امام خمینی ﷺ به ارتداد سلمان رشدی و وجوب قتل او، فرایند طرد و تحریم و انزوای سلمان رشدی و اندیشه‌های نادرست او را در

جهان اسلام رقم زد و نمونه روشنی از راهکنش تحریم و طرد را در دنیای معاصر نمایان ساخت.

- بر مسئله ولایت‌پذیری به‌عنوان یک اصل دینی و انسانی در راستای استکبارزدایی و تحقق دین و عدالت و تضمین پاسداشت ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و دینی باید تأکید شود.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم.

- ابن سعد، محمد بن سعد بن منیع الهاشمی البصری (۱۴۱۰ ق / ۱۹۹۰ م). *الطبقات الکبری*. تحقیق: محمد عبدالقادر عطا. بیروت: دار الکتب العلمیه. ط الأولى.
- ابن هشام، عبدالملک بن هشام (بی‌تا). *السيرة النبویه*. تحقیق: مصطفی السقا و آخرون. بیروت: دارالمعرفة. الطبعة الاولى.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۱ ش). *مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بلاذری، احمد بن یحیی بن جابر البلاذری (۱۴۱۷ ق / ۱۹۹۶ م). *کتاب جمل من انساب الأشراف*. تحقیق: سهیل زکار و ریاض زرکلی. بیروت: دارالفکر. ط الأولى.
- بوزان، باری (۱۳۷۸ ش). *مردم، دولت‌ها و هراس*. ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پهلوان، چنگیز (۱۳۷۸ ش). *فرهنگ شناسی*. تهران: پیام امروز.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۱ ش). *مقدمه‌ای بر استراتژی امنیت جمهوری اسلامی ایران*. تهران: فرهنگ گفتمان.
- جوهری بصری، احمد بن عبدالعزیز (بی‌تا). *السقیفة و فدک*. تحقیق: محمد هادی امینی. تهران: مکتبه نینوی الحدیثة.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۴ ش). *لغتنامه دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال و همکاران (۱۳۹۴ ش). *جهانی شدن و امنیت فرهنگی جمهوری اسلامی*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق). *المفردات فی غریب القرآن*. دمشق: الدار الشامية.
- زارع، سعیده و دیگران (۱۳۹۹ ش). *طراحی الگوی امنیت فرهنگی در توسعه پایدار. نوآوری‌های مدیریت آموزشی*. ۱۶ (۱). ۳۹-۲۲.

- صدر، محمدباقر (۱۴۲۴ ق / ۱۳۸۲ ش). *ائمة اهل بيت عليهم السلام و دورهم في تحصين الرسالة الإسلامية. اعداد و تحقيق المؤتمر العالمي الإمام الشهيد الصدر*. قم: مركز الأبحاث والدراسات التخصصية للشهيد الصدر.
- طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳ ق). *الإحتجاج علی أهل اللجاج (الطبرسی)*. تحقیق: محمدباقر خراسان. مشهد: نشر مرتضی.
- طبری، أبو جعفر محمد بن جریر الطبری (۱۳۸۷ ق / ۱۹۶۷ م). *تاریخ الأمم و الملوك*. تحقیق: محمد أبو الفضل ابراهیم. بیروت: دار التراث. ط الثانية.
- طوسی، محمد بن الحسن (بی تا). *التبیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۳ ش). *نظریه های امنیت (مقدمه ای بر طرح ریزی دکترین امنیت ملی)*. تهران: مؤسسه ابرار معاصر تهران.
- عمید، حسن (۱۳۶۲ ش). *فرهنگ عمید*. تهران: امیر کبیر.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق). *الکافی*. تحقیق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی. تهران: دار الکتب الإسلامية.
- گیدنز، انتونی (۱۳۸۳ ش). *جامعه شناسی*. ترجمه: منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- محرمی، توحید (۱۳۹۷ ش). «آینده امنیت فرهنگی جمهوری اسلامی و تحقق تمدن نوین ایران اسلامی». *دوفصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی*. دوره ۱. ش ۱. ص ۸۹-۶۵.
- معین، محمد (۱۳۴۲ ش). *فرهنگ فارسی*. تهران: امیر کبیر.
- واقدی، محمد بن عمر الواقدی (۱۴۰۹ ق / ۱۹۸۹ م). *کتاب المغازی*. تحقیق: مارسدن جونس. بیروت: مؤسسة الأعلمی. ط الثالثة.
- ویکی فقه، دانشنامه حوزوی. جانشینان پیامبر در مدینه: <https://fa.wikifeqh.ir/>
- یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب بن جعفر بن وهب واضح (بی تا). *تاریخ یعقوبی*. بیروت: دار صادر.
- Dalby, Simon (1990). *Creating the Second Cold War*. London: The Discourse of Politics.
- Forrest, Scott (2006). Indigenous Identity as a Strategy for Cultural Security. *Conference Paper in Northern Research Forum Plenary on Security*.
- Johnston, Alastair Iain. *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Theory in Chines History*. Princeton: Princeton University Press.
- Katzenstein, Peter J (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Tylor, Edward (1871). *Primitive Culture*. New York: J. P. Putnam's Son.